

PIERRE DUCREY, *Le traitement des prisonniers de guerre dans la Grèce antique des origines à la conquête romaine*, Paris, 1968 (École Française d'Athènes, Travaux et Mémoires, fasc. XVI). Σελίδες XIV/359.

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐξειλήθη ἀπὸ «mémoire de licence» τῆς Λωζάνης εἰς «thèse de troisième cycle» τῆς Σορβόνης, ἐπὶ τι διάστημα μάλιστα ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τῆς μεγάλης Jacqueline de Romilly, καὶ ἐξετάζει μὲ ἀσυνήθη συλλεκτικὴν ἐπιμέλειαν, εὐρυμάθειαν καὶ κρίσιν τὸ ἄκρως ἐνδιαφέρον διὰ πλείστους κλάδους τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας (Κλασσικὴν Φιλολογίαν, Ἀρχαίαν Ἱστορίαν, Ἐπιγραφικὴν καὶ Δίκαιον τοῦ Πολέμου) θέμα τῆς μεταχειρίσεως τῶν αἰχμαλώτων πολέμου καθ' ὅλην τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τῆς Ρωμαιοκρατίας.

Τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα μέρη μὲ πέντε κεφάλαια ἕκαστον. Τὸ πρῶτον κεφ. τοῦ Α' μέρους ἀποτελεῖ ἴσως τὴν σημαντικωτέραν προσφορὰν (τοῦλάχιστον διὰ τὸν φιλόλογον) τοῦ συγγραφέως: εἶναι μία διεξοδικὴ μελέτη καὶ ἀνάλυσις ὄλων τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν αἰχμαλωσίαν ὄρων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης (ποιητῶν, πεζογράφων, ἐπιγραφῶν), τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἀσχολούμενος μὲ παρόμοια θέματα δύναται νὰ παρίδῃ. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μεθοδολογίαν τῶν ὑπολοίπων κεφαλαίων καὶ τῶν δύο μερῶν, ὁ D. τὰς διαφόρους περιπτώσεις αἰχμαλώτων χειρίζεται, δειγματοληπτικῶς μόνον, κατὰ κατηγορίας (π.χ. αἰχμάλωτοι φονευθέντες, πωληθέντες ὡς δοῦλοι, φυλακισθέντες, ἀνταλλαγέντες κ.λ.π.), ὅχι κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν. Δίδει ἔμφασιν εἰς τὴν νομικὴν ἀποψιν τῆς νίκης καὶ τῆς μεταχειρίσεως τῶν αἰχμαλώτων βάσει τοῦ ἔθιμικῶς κυρίας ἰσχύοντος Δικαίου τοῦ Πολέμου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, πρᾶγμα περὶ τοῦ ὁποίου ἔχει ὁ ἴδιος δημοσιεύσει καὶ εἰδικὴν μελέτην παλαιότερον¹.

Καὶ ὅμως, ὅταν διαβάξῃ κανεὶς π.χ. «les batailles de Patrai et de Naupacte en 428» (σ. 268), ἐνῶ τὸ ἔτος τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου εἶναι τὸ 429 (428 εἶναι τὸ ἔτος τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἐκ τῆς ναυμαχίας αἰχμαλώτων) σχηματίζει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀκριβολογεῖ πάντοτε. Ἐπίσης, ὅταν κανεὶς διαπιστώνῃ ὅτι ὁ D. θεωρεῖ ἀκόμη, τὸ 1968, ὅτι ἡ ἐπιγραφή I. G. I² 97 ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Μήλου τὸ 416 (σ. 123, σημ. 3) ἐνῶ τὸ θέμα ἔχει διερευνηθῆ εἰδικῶς ὑπὸ τοῦ B. D. Meritt² ἤδη ἀπὸ τοῦ 1953 καὶ ἡ ἐπιγραφή ἔχει ἀποδειχθῆ ἄσχετος πρὸς τὴν Μῆλον, σκέπτεται ὅτι ὁ D. δὲν εἶναι πάντοτε ἐνημερωμένος ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῆς συγχρόνου φιλολογικῆς ἐρεύνης. Ὅταν, τέλος, βλέπῃ κανεὶς «θέσεις», ὅπως π.χ. (ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς μεταχειρίσεως τῶν αἰχμαλώτων καὶ γενικώτερον τῶν «πολεμικῶν ἠθῶν» κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου): «au cours du conflit lui-même, il paraît illusoire de vouloir distinguer une évolution dans le sens de la modération, mais inversement, on chercherait en vain, nous semble-t-il, le signe d'un durcissement systématique» (σ. 335), ἐνῶ τὰ γεγονότα δεικνύουν ὅτι ἡ σκληρότης προϊόντος τοῦ χρό-

1. P. DUCREY, «Aspects juridiques de la victoire et du traitement des vaincus» ἐν (ἐκδ. J. P. Vernant), *Problèmes de la guerre en Grèce ancienne*, Paris - La Haye, 1968, σσ. 231—243.

2. *Studies Presented to D. M. Robinson* (δύο τόμοι, St. Louis, 1951 καὶ 1953), II, σσ. 298—303· ββ. Russell Meiggs, *The Athenian Empire*, Oxford, 1972, σ. 432.

νου ἐξειλίχθη προοδευτικῶς ¹, φοβεῖται ὅτι ὁ D. δὲν συμπεραίνει πάντοτε μὲ κρίσιν ἀσφαλῆ.

Ἄλλὰ ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα, ἴσως ὀλιγώτερον σημαντικά, δὲν δύνανται νὰ κάμουν τὸν καλοπροαίρετον ἀναγνώστην νὰ ἀρνηθῆ τὴν ὄντως μεγάλην ἀξίαν τοῦ ἔργου τοῦ D. Διότι ἐν βιβλίον πρέπει, βεβαίως, νὰ κρίνεται ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τοῦ «τί εἶναι καὶ τί ἔχει» καὶ ὄχι τοῦ «τί δὲν εἶναι καὶ τί δὲν ἔχει», ἀφοῦ, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, δὲν ὑπάρχει βιβλίον, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει σφάλματα ἢ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συμπληρωθῆ εἰς τινὰ σημεῖα. Δείγματα ἄλλως τε τῆς κριτικῆς καὶ ἐρμηνευτικῆς ἱκανότητος τοῦ D. μᾶς δίδουν : ἡ ἀντιρρητικὴ του κατὰ Gschnitzer², περὶ τῆς σημασίας καὶ χρήσεως τοῦ ὄρου ἀνδράποδον (σ. 24) ἢ ἐξήγησις τῆς γενναιοψυχίας τοῦ Λυσάνδρου πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους Λαμψακηνούς τὸ 405 (σ. 285) καὶ ἡ ἀπόκρισις τῆς γνώμης ὅτι τὰ κίνητρα ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων, τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον αἰχμαλώτους κατὰ τὴν ἀποστασίαν τῆς Χίου τὸ 412, ἦσαν πολιτικοκοινωνικά ὡς καὶ ὁ ἐντοπισμὸς τῶν πραγματικῶν αἰτίων (ιδιοτέλεια καὶ προπαγανδιστικὴ σκοπιμότης) τῆς χειρονομίας αὐτῆς (σ. 288).

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, δ. φ.

* * *

LUIS A. LOSADA, **The Fifth Column in the Peloponnesian War**, Leiden : Brill, 1972 (Mnemosyne, Suppl. XXI). Σελίδες VII/148.

Ὁ πολιτικοστρατιωτικὸς ὄρος «πέμπτη φάλαγγξ» εἶναι νεολογισμὸς προελθὼν ἀπὸ μίαν ἔκφρασιν τοῦ Μόλα, στρατηγοῦ τοῦ Φράνκο κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῆς Ἰσπανίας : ἐμπρόκειτο νὰ ὀδηγήσῃ τέσσαρας φάλαγγας κατὰ τῆς κατεχομένης ὑπὸ στρατευμάτων τοῦ Λαϊκοῦ Μετώπου Μαδρίτης, ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιθέσεως θὰ ἔκαμνεν ἐνδοθεν ἡ ὁμάς τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ Φράνκο, ἢ ὅποια οὕτως ἀπετέλει τὴν πέμπτην φάλαγγα τοῦ στρατηγοῦ. Τὸ ἱστορικὸν τῆς κυριολεξίας τοῦ ὄρου δίδει εὐκόλως καὶ τὴν μεταφορικὴν του σημασίαν : προϋποτίθενται ἐχθροπραξίαι μεταξὺ κρατῶν ἢ ἀντιπάλων πολιτικῶν παρατάξεων εἰς ἐμφυλίους πολέμους ἢ πολιτικὰς διαμάχας καὶ ἢ ὑπαρξίς μιᾶς ὁμάδος ὁμοϊδεατῶν ἐντὸς τῆς

1. Πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἀμφιβάλλουν δύο ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους Θεουκυδιδιστὰς τῆς ἐποχῆς μας, ἡ J. de Romilly («Guerre et paix en cités» ἐν (ἔκδ. J. P. Vernant) *Problèmes . . .*, σσ. 251 καὶ 308, σμ. 1) καὶ ὁ A. M. Gomme (*The Greek Attitude to Poetry and History*, University of California Press, 1954, σ. 123 καὶ *A Historical Commentary on Thucydides*, 3ος τόμος, Oxford, 1956, σχόλιον ἐπὶ τοῦ IV. 57. 4. πβ. τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, ἐπὶ τοῦ III, 49. 4. Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα κατέληξε καὶ ὁ γράφων ἐν *Captives Hostages and Fugitives in the Peloponnesian War* (δακτυλογρ. διδακτ. διατρ.), London, 1975, σ. 370.

2. *Studien zur griechischen Terminologie der Sklaverei* (1. *Grundzüge des vorhellenistischen Sprachgebrauchs*), Abh. d. Akad. d. Wissensch. u. d. Liter. in Mainz, XIII (1963), σσ. 1281—1310, ἰδίᾳ 1293.